

wordingen in ons voortbrengen, maar het zijn de door ons gevormde groepen van gewaarwordingen, die de lichamen vormen. En zoo is het niet alleen objectief met de wereld, maar ook subjectief met den mensch gesteld. Het *Ik* is geen objectief bestaande realiteit, maar niets anders dan eene gewoonlijk saam voorkomende groep van elementen; het vormt dus geen reële, maar alleen eene ideële, denkoeconomische eenheid, en verandert ieder oogenblik ¹⁾).

Nu is inderdaad het feit onweersprekelijk, dat onze voorstellingen verbindingen zijn van eene menigte verschillende, door onze onderscheidene zintuigen ontvangene gewaarwordingen; en begrippen zijn op hun beurt weer abstracties en combinaties, gevormd uit een groot aantal uiteenlopende voorstellingen. Experimenteele, mathematische bewijzen zijn er niet voor te leveren, dat aan onze voorstellingen en begrippen eene objectieve werkelijkheid beantwoordt. Wie zulke bewijzen verlangt, voordat hij aan eene objectieve wereld van subjecten en objecten gelooft, stelt eene voorwaarde, die op geenerlei wijze voor vervulling vatbaar is. Zelfs wordt hij dan gedwongen, om ook aan de gewaarwordingen alle transcendente waarde te ontfeggen; want ook hier is er geen afdoend argument bij te brengen, dat de gewaarwordingen door eene objectieve wereld van kleuren, tonen, bewegingen enz. veroorzaakt zijn. Maar ook al deinst men voor deze sceptische consequentie terug, de nominalistische opvatting van voorstellingen en begrippen maakt alle wetenschap en

1) *Mach*, Populärwissenschaftliche Vorlesungen. 2te Aufl. Leipzig Barth 1897. Verg. *Hönigswald*, Zur Kritik der Machschen Philosophie. Berlin Schwetschke 1903 bl. 9 v. Verwant is de immanente philosophie van Schuppe, verg. *Dr. A. Schapira*, Erkenntnistheoretische Strömungen der Gegenwart. Schuppe, Wundt und Sigwart als Erkenntnisstheoretiker Bern 1904.